

Voorlichting aan vrouwen in ontwikkelingslanden

M. F. VAN ROSSUM

Binnen de vakgroepen huishoudkunde aan de Landbouwhogeschool en aan een aantal N.L.O.'s (Nieuwe Leraren Opleiding) en T.H.W.'s (Toegepaste Huishoudwetenschappen) bestaat een toenemende aandacht voor niet-westerse huishoudens. Steeds meer huishoudkundigen gaan werken in ontwikkelingslanden. Redenen genoeg om eens stil te staan bij kritische geluiden op de huishoudkundige aanpak in niet-westerse situaties.

Naar aanleiding van de stelling van *Achterhuis* (1984) dat deskundigen, en met name huishoudkundigen, een negatieve bijdrage leveren aan het emancipatieproces van vrouwen, is in dit tijdschrift een discussie op gang gekomen over huishoudelijke arbeid in westerse samenlevingen (dit blad: 5(3) en 5(4) 1984, 6(2), 6(4) en 6(5) 1985).

Nu het belang van de produktieve taken van vrouwen in ontwikkelingslanden steeds duidelijker wordt komt ook daar kritiek los op de traditionele "Home-Economics aanpak", waarbij vrouwen eenzijdig worden benaderd in hun rol van moeder en verzorgster. Voorbeelden van deze kritiek zijn te vinden bij: *Jiggins* 1983, *Rogers* 1980, *Thomas* 1980. Terecht stellen deze auteurs dat in het verleden, maar vaak ook nu nog, vrouwen worden uitgesloten van landbouwvoorlichting, of van projecten die zich richten op economische verbeteringen. Zij worden slechts benaderd met programma's op het gebied van voeding, gezondheid en kinderverzorging, kortweg aangeduid als "Home Economics" of "Economie Familiale" (zie ook dit blad: 6(3) 1985, themanummer Vrouwen in de Derde Wereld). Tijdens mijn werk binnen het "Farmer Training and Production Project" in het Mwanza distrikt in Tanzania (v. *Rossum*, 1984) heb ik ervaring opgedaan met het plannen en uitvoeren van dorpsprojecten en met vrouwen. Vanuit deze ervaring wil ik een aantal ideeën naar voren brengen over de rol van huishoudkundigen in kleinschalige voorlichtingsprogramma's op dorpsniveau in ontwikkelingslanden.

Traditionele "Home Economics"-programma's

In de meeste ontwikkelingslanden vormen "Home Economics"-programma's van oudsher het belangrijkste kanaal voor kennisoverdracht naar rurale vrouwen. Als gevolg van westerse opvattingen over de plaats van vrouwen in de samenleving is de inhoud van dergelijke programma's vaak eenzijdig gericht op de verzorgende taken van vrouwen. Voedings- en gezondheidsvoorlichting waren, en zijn in veel gevallen ook nu nog, bijna synoniemen voor vrouwenprojecten. Daarbij komt dat deze voorlichting soms meer is afgestemd op de beschikbare middelen en behoeften van stedelijke vrouwen in het westen dan op de mogelijkheden van rurale vrouwen in ontwikkelingslanden. In Tanzania kreeg ik eens een boekje onder ogen waarin dorpsvrouwen geadviseerd werden hun baby elke dag met warm water te wassen en hun huishoudelijk werk volgens het schema van "maandag wassen, dinsdag strijken, enz.", uit te voeren.

Interessepeiling

Als onderdeel van mijn werk in Tanzania heb ik een studie verricht naar de interesse van vrouwen voor verschillende soorten voorlichting. Deze vrouwen nu, blijken aan voorlichting op het gebied van voeding en gezondheid geen hoge prioriteit te geven en meer belangstelling te hebben voor activiteiten die inkomen of opbrengst opleveren of hun arbeid verlichten.

Verschillende redenen liggen ten grondslag aan de geringe belangstelling van deze vrouwen voor voorlichting in de sektor van voeding en gezondheid. Voor een aantal, meer progressieve, vrouwen geldt dat zij al een redelijke kennis op het gebied van goede voeding hebben opgedaan, door het volgen van cursussen, ondermeer in de moeder- en kindzorg klinieken. Deze vrouwen zeggen genoeg te hebben van de cursussen over het klaarmaken van baby papjes.

Daarnaast spelen gevoelens van twijfel over het effect van goede voeding en van verontwaardiging over de veronderstelling dat vrou-

wen niet zelf in staat zouden zijn voor hun kinderen te zorgen, een rol.

"Denken ze dat ik zelf niet weet hoe ik voor mijn kinderen moet koken. Wat is er fout aan onze manier?"

De matige interesse van vrouwen voor voedingsvoorlichting wordt echter vooral veroorzaakt door het feit dat zij de problemen inzake de zorg voor hun kinderen vanuit een andere invalshoek bezien. Wanneer dorpsvrouwen gevraagd werden de gezondheidstoestand van de kinderen in hun dorp te beschrijven antwoordden de meesten deze bevredigend te vinden. Een onderzoek naar de voedingsstoestand van de kinderen in deze dorpen wees echter uit dat minstens éénderde van hen ondervoed was. Het verschil tussen dit feit en de manier waarop dorpsvrouwen deze beschrijven komt waarschijnlijk doordat ernstige gevallen van ondervoeding in de dorpen niet vaak voorkomen. Kinderen die licht tot matig ondervoed zijn vertonen geen duidelijke symptomen van ondervoeding en zijn daarom niet gemakkelijk als zodanig door dorpelingen te herkennen.

Gevraagd naar hun belangrijkste problemen brachten vrouwen unaniem niet de gezondheidstoestand van hun kinderen, maar het gebrek aan geld en voedsel naar voren. Projecten die een inkomen of opbrengst opleveren kregen bij de vrouwen dan ook een hogere prioriteit dan voedingsvoorlichtingsprogramma's.

"Zie je niet dat we arm zijn? We hebben voedsel nodig en geld om kleren voor de kinderen te kopen".

In de strijd om voldoende voedsel op tafel te brengen heeft in de ogen van de vrouwen voedingsvoorlichting minder te bieden dan een activiteit die gericht is op inkomensverwerving en productieverhoging.

"Wanneer ik naar een landbouwprogramma ga leer ik hoe ik meer voedsel kan verbouwen, maar als ik naar een voedingskursus ga, wat zal ik dan eten?"

Bijdrage vanuit de huishoudkunde

In hoeverre nu, moeten huishoudkundigen zich inderdaad beperken tot voorlichting aan vrouwen in de reproductieve sfeer, of kunnen zij een bijdrage leveren aan voorlichtingsprogramma's voor vrouwen én mannen in zowel de reproductieve als de productieve sfeer?

Allereerst dient te worden opgemerkt dat in de discussie over wat onder huishoudkunde moet worden verstaan, verwarring wordt geschapen door het feit dat de term "huishouding" in het dagelijks taalgebruik de betekenis heeft van verzorgende activiteiten in de privésfeer.

Een dergelijke omschrijving van huishouding is echter niet van toepassing op de situatie waarin rurale huishoudens in Derde Wereldlanden zich bevinden. In tegenstelling tot veel hedendaagse stedelijke huishoudens in het westen, hebben rurale huishoudens in ontwikkelingslanden nog veel productieve taken en zijn behalve verzorgingseenheden ook productie-eenheden. Daarbij zijn de verzorgende en productieve activiteiten in deze huishoudens nauw met elkaar verweven, bijvoorbeeld wat betreft de aanwending van middelen en produkten, zodat de privéhuishouding en het boerenbedrijf niet als twee gescheiden eenheden dienen te worden beschouwd. Evenmin is het altijd mogelijk een onderscheid te maken tussen productie voor de privésector enerzijds en de marktsector anderzijds, hetgeen uit het volgende voorbeeld zal blijken.

In het Mwanza distrikt in Tanzania verbouwen vrouwen in het droge seizoen zoete aardappelen in de dalen of langs rivieren. In principe is de opbrengst bedoeld voor eigen consumptie als aanvulling op de kassava en rijst die in het natte seizoen worden verbouwd. Wanneer een vrouw echter geld nodig heeft zal ze de aardappelen ook kunnen verkopen op de markt. Of de aardappelen gebruikt worden voor verkoop of voor eigen consumptie staat dus niet bij voorbaat vast, maar hangt af van de directe behoefte aan geld of voedsel op het moment zelf.

Volgens de definities die gebruikt worden binnen de vakgroep huishoudkunde wordt onder het begrip huishouding dan ook verstaan, zowel de productieve activiteiten voor zelfvoorziening en voor de markt, als de consumptieve en reproductieve activiteiten zoals voedselverwerking en -bereiding. (*Spijkers-Zwart*, 1980). Vanuit deze wijdere definitie van huishouding als consumptie- én productie-eenheid is het mogelijk de traditionele "Home Economics"-aanpak, om voorlichting in de reproductieve sfeer vooral op vrouwen te richten en die in de productieve sfeer vooral op mannen, te doorbreken. Een analyse van de huishouding, zoals door *Spijkers-Zwart* (1984) ontwikkeld, vormt hiertoe een eerste stap. In veel ontwikkelingslanden zal immers na het bestuderen van taakverdelings- en besluitvormingsstructuren blijken dat mannen én vrouwen zowel verzorgende als productieve arbeid verrichten

dat in de
 ukunde
 wordt ge-
 huishou-
 betekenis
 in de

shouding
 e situatie
 Wereld-
 g tot veel
 s in het
 n ontwik-
 taken en
 ook pro-
 gorgende
 huishou-
 oorbeeld
 delen en
 g en het
 n eenhe-
 enmin is
 e maken
 enerzijds
 n uit het

rbouwen
 ardappe-
 incipe is
 nsumptie
 die in het
 meer een
 de aard-
 markt. Of
 verkoop
 niet bij
 e direkte
 moment

den bind-
 dt onder
 taan, zo-
 zelfvoor-
 mptieve
 edsver-
 (1980).

houding
 d is het
 omics"-
 duktieve
 die in de
 te door-
 houding,
 wikkeld,
 ontwik-
 studeren
 gsstruk-
 uren
 zewel
 richten

ber 1985

binnen de huishouding. Tevens zal duidelijk worden dat leden van huishoudens dikwijls invloed uitoefenen op elkaars activiteiten. Zo kan de man bijvoorbeeld zeggenschap hebben over de opbrengsten van het werk van de vrouw of toegang hebben tot de middelen die zij hiertoe aanwendt.

Bij het plannen van voorlichtingsprogramma's is het dus noodzakelijk allereerst een studie te maken van taakverdelings- en besluitvormingsstructuren, alvorens vast te stellen op welk lid of op welke leden van huishoudens een bepaald soort voorlichting dient te worden gericht. Een tweetal voorbeelden licht bovenstaande nader toe.

Voedingsvoorlichting

Voedingsvoorlichting wordt veelal alleen op vrouwen gericht. Hoewel het de vrouwen zijn die het voedsel klaarmaken, hebben mannen in veel samenlevingen belangrijke invloed op de samenstelling van het menu. In het Mwanza distrikt in Tanzania bijvoorbeeld beslissen vooral de mannen welke gewassen worden geteeld en of de opbrengst wordt bestemd voor verkoop of voor eigen consumptie. Ook zijn zij verantwoordelijk voor de verkoop van veeteeltprodukten en bepalen daarmee hoeveel melk er voor eigen consumptie overblijft. Ook beslissen zij grotendeels over de besteding van het inkomen en hebben dus

een belangrijke invloed op het beschikbare budget voor de voeding.

Bij het plannen van voedingsvoorlichting is het dus noodzakelijk besluitvormingsstructuren inzake aanwending van middelen en besteding van het produkt te bestuderen. Dan wordt duidelijk op welke manier mannen invloed uitoefenen op het gezinsmenu en bij welke aspecten zij ook zouden moeten worden betrokken.

Landbouwvoorlichting

Hoewel in veel ontwikkelingslanden vrouwen een groot deel van het landbouwwerk verrichten, wordt landbouwvoorlichting veelal gegeven aan mannen. Ook in het Mwanza distrikt in Tanzania hebben vrouwen een belangrijk aandeel in de produktie van zowel voedsel- als handelsgewassen. De belangrijke beslissingen worden echter door mannen genomen. Men zou dus kunnen stellen dat het terecht is de landbouwvoorlichting voornamelijk op mannen te richten. Een analyse van taakverdeling en besluitvorming binnen deze huishoudens leidt echter tot de konklusie dat ook vrouwen bij de landbouwvoorlichting dienen te worden betrokken.

Ten eerste hebben vrouwen wel degelijk invloed op de genomen beslissingen omdat veel mannen hun vrouw op landbouwkundig gebied raadplegen.

"Wanneer mijn man een bepaald gewas wil verbouwen en ik denk dat de grond niet geschikt is of dat we al voldoende van dat gewas verbouwen, dan zal hij luisteren naar mijn mening".

Vrouwen verbouwen bovendien naast familie-velden vaak hun eigen velden. Op deze velden nemen vrouwen zelf de beslissingen over keuze van gewassen en landbouwmethodes.

Verder nemen vrouwen in de praktijk dagelijks beslissingen wanneer ze de activiteiten uitvoeren of wanneer ze tijdelijk dan wel permanent hoofd van het huishouden zijn.

"Het is niet goed als een vrouw niets weet van verbeterde gewastechnieken. Wat zal er gebeuren als je man weg is en je ziet dat de gewassen groeien maar je weet niet wat je moet doen. Wachten tot hij terug is?"

Beschikbare middelen

Een studie naar de taakverdeling en besluitvorming binnen huishoudens is niet alleen van belang voor een juiste keuze van de doelgroep van voorlichtingsprogramma's maar kan ook leiden tot een betere afstemming van de programma's op de beschikbare middelen. De inhoud van voorlichtingsprogramma's is immers nog dikwijls onvoldoende aangepast aan de middelen die dorpelingen ter beschikking staan. Volgens de adviezen die bijvoorbeeld in voedingsvoorlichtingscentra in Tanzania worden gegeven, moeten vrouwen 3 of 4 maal per dag een aparte maaltijd voor de kleine kinderen koken met toevoeging van ingrediënten die vaak veel voorbereiding vragen, zoals gemalen pinda's en gepelde bonen. Tanzaniaanse vrouwen echter zijn van oudsher gewend slechts tweemaal per dag één grote pot te koken voor de hele familie. Om de adviezen van de voedingscentra op te kunnen volgen moeten deze vrouwen dus niet alleen meer tijd besteden aan het klaarmaken van de maaltijden, maar hebben ze ook meer brandhout nodig. Deze dubbele verzwaring van hun dagtaak kan voor vrouwen een reden zijn de adviezen niet op te volgen.

Bij het samenstellen van verbeterde kindermenu's dient men dus niet alleen rekening te houden met de aanwezige voedingsmiddelen, maar ook met andere middelen als tijd en brandstof, die huishoudens ter beschikking staan.

Aangepaste technologie

Het lijkt geen twijfel dat rurale vrouwen maatregelen ter verlichting van hun arbeid zeer op

prijs stellen. Vrouwen in het Mwanza distrikt zeggen hun arbeidslast zwaar te vinden en vaak erg moe te zijn van hun werk.

"Mijn man en ik gaan 's ochtends beiden naar het veld maar als we tegen de middag thuis-komen dan kan mijn man gaan slapen of gaan bierdrinken maar moet ik koken, afwassen, water en brandhout halen; ik krijg nooit een moment rust".

De waardering die vrouwen hebben voor de introductie van arbeidsbesparende technieken wordt treffend aangegeven door de volgende uitspraak van een Tanzaniaanse vrouw in wiens dorp een waterleidingssysteem was aangelegd: "Wanneer ik nu naar de watertap ga en ik merk dat er om één of andere reden geen water is, zodat ik naar het meer moet lopen zoals vroeger, dan kan ik wel in tranen uitbarsten".

Opmerkelijk is echter dat hoewel in de loop der jaren een veelheid aan verbeterde technieken is ontwikkeld, slechts een klein aantal ook daadwerkelijk in dorpen aanwezig is en door dorpelingen wordt gebruikt. Onderzoek wijst uit dat "aangepaste technologieën" nog niet werkelijk zijn afgestemd op de koopkracht, de lokale omstandigheden en de waarden en normen van rurale vrouwen. Tevens zijn ze dikwijls ontwikkeld zonder participatie van de toekomstige gebruikers en onvoldoende aangepast aan de specifieke behoeften van een bepaalde categorie gebruikers (Date Bah, 1983; Jiggins, 1983).

Vanuit een studie naar de beschikbaarheid van technische en menselijke hulpmiddelen in relatie tot arbeid en taakverdeling binnen het huishouden zal de huishoudkundige een bijdrage kunnen leveren aan een betere afstemming van de nieuwe technologieën op de behoeften en omstandigheden van leden van huishoudens.

Slot

In de konkrete werksituatie zal de huishoudkundige gekonfronteerd worden met het feit dat Home Economics-programma's in de ogen van veel lokale en westerse ontwikkelingswerkers en beleidsmakers nog steeds het image hebben van kook- en naaikursussen voor vrouwen. Om aan te sluiten bij de behoeften en wensen van rurale vrouwen in ontwikkelingslanden zal de huishoudkundige zich echter ook moeten richten op productieverhoging en arbeidsverlichting binnen de huishouding. Het studiepakket van de tropisch georiënteerde huishoudkundige zal daarom ook vakken op het gebied van de plantenteelt,

a distrikt
nden en

den naar
ag thuis-
of gaan
wvassen,
oot een

voor de
chnieken
volgende
rouw in
em was
watertap
re reden
moet lo-
anen uit-

de loop
de tech-
n aantal
ig is en
nderzoek
ên" nog
e koop-
en de
wen. Te-
r partici-
n onvol-
behoef-
bruikers

baarheid
idelen in
ninen het
een bij-
afstem-
p de be-
den van

huishoud-
het feit
in de
ontwikke-
eeds het
rsussen
i de be-
n in ont-
dige zich
ieverho-
huishou-
tropisch
daarom
tenteelt,

aangepaste technologie en marketing en krediet, moeten omvatten (zie ook dit blad 6(3) 1985).

Summary

This article focusses on the contribution of Household Economists to extension programs in developing countries. Traditional Home Economics programs concentrate on women's reproductive activities in the household like cooking and child care and often fail to address women's problems and needs. A study carried out by the author in Tanzania shows that income- or produce generating projects and appropriate technologies have a higher priority among rural women than educational projects on nutrition and child care. The article describes how the Household Economist, through a study of division of labour and decisionmaking patterns in the household, can contribute to an improved adaptation of laboursaving-, income generating- and educational programs, to the needs of rural households.

Literatuur

- Date-Bah, E.*, 1983. Constraints to technological improvements in rural women's activities. In: I. de Beij (samenst.) Vrouwen in de derde wereld. Energie en aangepaste technologie. pp. 129-138. Leiden.
- Jiggins, J.*, 1983. Agricultural extension and training for rural women. Report prepared for the expert consultation on women in food production, ESH/FAO, Dec. 1983. Rome.
- Rogers, B.*, 1980. The domestication of women. Discrimination in developing societies. New York.
- Rossum, M. F.*, 1984. Priorities among rural women for village development projects in Mwanza District, Tanzania. Publ. no. 118, West Virginia University.
- Spijkers-Zwart, S. I.*, 1980. The household and householding; some conceptual considerations. In: C. Presvelou and S. I. Spijkers-Zwart (eds.). The household, women and agricultural development. Misc. Papers 17. Landbouwhogeschool, Wageningen (pp. 69-73).
- Spijkers-Zwart, S. I.*, 1984. Vrouw, huishouding en plattelandsontwikkeling; een aantal kritische notities. Verslag van een vooronderzoek. Vakgroep Huishoudkunde. Nr. 21. Landbouwhogeschool Wageningen.
- Thomas-Lycklema à Nijeholt, G.*, 1980. The household, a woman's cage? A policy perspective. In: C. Presvelou and S. I. Spijkers-Zwart (eds.). The household, women and agricultural development. Misc. Papers 17. Landbouwhogeschool, Wageningen (pp. 75-82).

Korrespondentieadres

Ir. M. F. van Rossum, Mali, p.a. Het Witte Hek 2, 3925 BH Scherpenzeel.

FILMS VIDEOCASSETTES DIASERIES

CATALOGUS '85/'86

film
video
& dia
catalogus

'85'86

Een nieuw overzicht van bij de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking voor **uitlening in Nederland** beschikbare films, videocassettes en diaserie, die informatie geven over ontwikkelingslanden, problemen waarmee deze landen te kampen hebben en ontwikkelingssamenwerking.

Het overzicht geeft een korte beschrijving van de te behandelen onderwerpen, de tijdsduur van de (16mm) films/videocassettes en het aantal dia's per serie, kleur of zwart/wit, productiejaar, uitleenvoorwaarden en -kosten, enz.

De Catalogus is op aanvraag **gratis** te verkrijgen en bij voorkeur **per briefkaart** te bestellen bij: Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking (DVL/OS) van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Postbus 20061, 2500 EB 's-Gravenhage.

1 exemplaar per aanvraag. Indien meerdere exemplaren van deze publicatie gewenst zijn, gaarne tevoren telefonisch contact opnemen met de Voorlichtingsdienst Ontwikkelingssamenwerking, tel. 070 - 48 41 58 of 48 41 60.